

Fra fattighjælp til spirende socialpolitik

Skrevet 2007 af Niels Nørgaard Nielsen

Dette er en undersøgelse af hvilken hjælp der i Øster Hornum sogn blev givet til fattige, syge og gamle i henholdsvis 1883 og 1908. Undersøgelsen bygger på de oplysninger, der kan findes i sognerådets beslutningsprotokoller og kan, da andre kilder tilsyneladende ikke findes, derfor være ufuldstændig. Det kommunale styre, dengang kaldet sognerådet, havde tre områder at tage vare på. Det første var vejvæsenet, det andet børnenes skolegang og det tredje var at afhjælpe den værste nød blandt sognets fattige, syge og gamle. Det er sidstnævnte opgave denne undersøgelse handler om.

I vores tid har vi folkepension, diverse pensionsordninger og sygesikring til almindelig betryggelse, når vi bliver gamle eller syge. Vi har mulighed for arbejdsløshedsforsikring, hvis vi mister vores arbejde og bistandsloven med alle dens forskellige tilbud og muligheder for hjælp, hvis vi af den ene eller den anden årsag kommer i en situation, hvor vi ikke kan klare os selv.

Før i tiden var der også muligheder for at få hjælp, men mulighederne var af en væsentlig anden karakter. Systemet byggede først og fremmest på, at man klarede sig selv eller at ens nærmeste familie tog sig af én, specielt når man kom op i årene. Det var fx almindeligt, at man på landet ved generatonskifter på gårdene og på husmandstederne tegnede aftægtskontrakter, der gik ud på, at man som en del af overdragelsen af bedriften til den yngre generation betingede sig husly, mad og pleje livet ud.

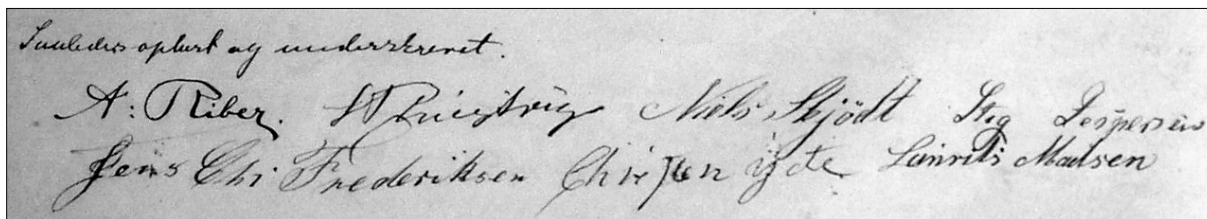
Ældst kendte billede fra Øster Hornum visende skolen og kirken – fra ca. 1890

Havde man ikke familie, der kunne eller ville hjælpe, var man dog ikke henvist til den rene nød og elendighed, for der var et vist socialt beredskab, som sognet, via love vedtaget af Rigsdagen, stillede til rådighed. Den hjælpeform, der går længst tilbage i tiden er fattighjælpen, som kunne ydes enten i naturalier såsom kartofler, brød, brændsel eller husly i kommunens fattighus. Denne hjælp ydedes uanset om der var tale om uarbejdsdygtighed pga. alder, sygdom, alkoholisme eller hvad årsagen nu kunne være til at man ikke kunne klare sig selv. Prisen for fattighjælpsmodtageren var at vedkommende mistede dele af sine borgerrettigheder, hvilket først og fremmest gjaldt stemmeretten og retten til at gifte sig. Sådan var lovgivningen i 1883. Lad os se på, hvordan den blev udmøntet af Øster Hornum sogneråd.

Socialsager i 1883

- Den døvstummes vask overlades Peter Fr. Larsens kone for 8 kr. årligt.
- En kvinde, bosiddende i Silkeborg, men hjemmehørende i Øster Hornum bevilges 5 kr. i månedlig understøttelse, hvis det ikke varer for længe. Hvis hun ikke i nær fremtid kan forsørge sig selv, tages spørgsmålet om hjemsendelse op til overvejelse.
- En kvinde bosiddende i Skibsted, men hjemmehørende i Øster Hornum, belaster kommunen med udgifter til understøttelse. Sognerådet spørger utålmodigt om hun snart kan forsørge sine børn selv.
- Samme kvinde, der i øvrigt over en årrække er gennemgående figur på sognerådets dagsorden, tildeles en understøttelse på 1 kr. om ugen – og i øvrigt vil sognerådet gerne vide, hvordan det forholder sig med barnefaderens forhold, og hvor han befinder sig.
- En dreng bevilges 10 kr. til konfirmationsudstyr.
- En mand tildeles en understøttelse på 10 kr. i kvartalet – foruden det tidligere udlagte.
- Kvinden, der var bosiddende i Silkeborg, tildeles månedlig 5 kr., men fra april mener man hun kan forsørge sig selv.
- En kvindes ophold i seks uger på et sygehus refunderes.
- Fattighuset tildeles hedetørv, mens skolen tildeles skudtørv (bedre kvalitet).

- Der bevilges 100 kr. til tøj til plejebørn – antallet af børn er ukendt.
- En mand tildeles en understøttelse på 7 kr. om måneden – frem til foråret.
- Sognerådet søger stiftsamten om tilladelse til at bevilge en understøttelse på 50 kr. til en mand, der har fået benet amputeret – vel at mærke så det ikke betragtes som fattighjælp med deraf følgende bortfald af dele af de borgerlige rettigheder.

Ovenstående var hvad der blev behandlet af sociale sager af sognerådet i 1883. Der blev afholdt 8 møder i løbet af året med i alt 70 punkter. Heraf var altså de 12 sociale sager, svarende til 17 % af sagsmængden.

Samfundsudvikling fra 1883 til 1908

Den nybyggede skole i Øster Hornum. Det var her sognerådsmøderne blev holdt

Samfundet udviklede sig med stor hast i perioden fra 1883 til 1908. Perioden var først og fremmest præget af andelsbevægelsen, som med stor kraft slog igennem også i Øster Hornum, hvor der blev oprettet mejeri, brugs, sparekasse og forsamlingshus på andelsbasis. Samtidig blev der dannet ungdomsforening og afholdsforening. I Molbjerg havde Indre Mission et så stærkt tag i dele af befolkningen, at der kunne bygges et missionshus. En ny, moderne fire-klasset skole var blevet bygget og de første telefoner var kommet til byen.

Alt dette, sammen med en tilsvarende udvikling alle andre steder i landet, systemskiftet i 1901 og tendens til at folk i langt højere grad flyttede fra egn til egn, førte til at også på det socialpolitiske område skete der ændringer. Man gik fra et system, hvor der kun fra det offentlige blev ydet fattighjælp, hvis man kom i en situation, hvor man ikke længere kunne klare sig selv, til et system, der på flere områder udviklede sig til at man kunne få hjælp i en mere værdig form, hvor man ikke mistede dele af de borgerlige rettigheder. Men stadig var det sognerådet, der bestemte hjælpens omfang, altså et skønprincip. Vi skal helt frem til 1933, hvor hele systemet ved Kanslergadeforliget indeholdende Steinckes socialreform blev gennemgribende forandret og nytænkt og kom herefter til at bygge på et retsprincip.

Sociallovgivning 1908

Inspireret blandt andet af Bismarcks sociallovgivning i Tyskland og en tiltagende kritik af det uværdige i de gældende love gennemførte Højre-regeringen under Estrup i 1891 en lov om aldersunderstøttelse. Loven gav mulighed for, at beboere over 60 år i sognene kunne få en mere værdig understøttelse, der ikke indebar de begrænsninger i deres borgerlige rettigheder, som fattighjælpen gjorde. Men det var op til sognerådet at fastsætte beløbets størrelse.

Allerede året efter fulgte en lov om sygekasser. Loven skulle gøre det muligt for mindrebemidlede, som blev ramt af sygdom, at få en mere værdig hjælp end den offentlige fattighjælp. Havde den syge ikke egen vogn eller hest, skulle kommunekassen desuden betale befordring til læge, jordemoder og sygehus, hvis afstanden var mere end halvanden mil, altså lidt længere end der var fra Øster Hornum til Nibe sygehus.

I 1907 blev der i Rigsdagen, nu med I. C. Christensens Venstre-regering i spidsen, vedtaget en lov om kommunale hjælpe-kasser, der skulle yde værdigt trængende hjælp uden fattighjælps indskrænkning af modtagerens borgerlige rettigheder. Det var mest midlertidigt arbejdsløse, der fik hjælp af hjælpe-kasserne. Sognerådet havde ingen direkte mulighed for at gribe ind i kassernes bestyrelse, men kunne

indbetale penge til dem, og af disse blev 1/3 refunderet af statskassen. Hjelpekasserne havde en bestyrelse på fem medlemmer udpegede af de kommunale vælgere. Hvordan hjelpekassen fungerede i Øster Hornum i 1908 er det ikke muligt at finde svar på i dag, da der tilsyneladende ikke findes bevaret materiale herom. De, der faldt uden for nogle af de nævnte grupper, måtte stadig ty til fattighjælpen, hvis de kom i nød.

Forældreløse børn og børn født uden for ægteskab var meget omstridte i fattigforsorgen. Fattige børn blev sædvanligvis forsørget ved at komme i pleje hos lavestbydende. I 1888 blev der lavet en række børnelove, der skulle styrke tilsynet med plejebørn og sikre ugifte mødre et passende underholdsbidrag. Specielle tilsynsførende, valgt af sognerådet, skulle varetage tilsynet med plejebørn, og kunne der ikke skaffes tilsynsførende, var det kommunalbestyrelsen, der skulle foretage tilsynet med pligt til at afgive beretning om det. I Øster Hornum sogn ses, at her kom kvinderne for første gang ind i det valgte, politiske arbejde, idet der blandt disse tilsynsførende på denne tid også dukkede kvinder op. Ugifte mødre blev sikret underholdsbidrag, idet den kommune, de boede i, nu skulle betale bidraget, hvorefter beløbet blev indkrævet fra faderen.

I tiden efter 1888 blev reglerne på disse områder yderligere strammet ved forskellige love. Administrationen af sociallovgivningen betød stigende korrespondance for sognerådsformanden med andre sogneråd. Det skyldtes bl.a., at flere og flere søgte arbejde uden for deres hjemkommune, og den kommune, hvor de opholdt sig, måtte så i givet fald betale fattighjælp til dem. Derefter kunne den så få beløbet refunderet hos hjemkommunen, som dog ofte forsøgte at slippe for at betale. Megen tid og mødeaktivitet blev brugt på den konto.

Socialpolitikken som den blev ført i Øster Hornum 1908

For at få et billede af, hvor meget socialpolitikken nu fyldte i sognerådets arbejde kan man se, at i 1908 afholdt sognerådet i Øster Hornum 17 møder og af den samlede mængde af dagsordenspunkter ses at 48 af de i alt 130 punkter handlede om socialpolitik på den ene eller den anden måde, altså 37 % af sagsmængden. Det var nok også den del, der var den mest bekostelige.

Fødestedsretten

Et fast punkt på månedens første møde i sognerådet var en gennemgang af sognets nyfødte. Denne gennemgang og registrering spillede en helt central rolle i byrdefordelingen sognene imellem. Var barnet født i ægteskab af sognets egne beboere var der ingen problemer: Barnet var naturligt forsørgelsesberettiget i sognet. Hvis det derimod handlede om børn født uden for ægteskab var man meget påpasselige med at få klargjort hvor moderen befandt sig ”ti-månedersdagen før nedkomsten”, for det var i pågældende sogn barnet havde fødestedsretten. Til eksempel kan anføres, at på sognerådets møde 13. januar 1908 kunne man læse under pkt. 2:

Fødselsanmeldelser for december 1907 fremlagdes, hvorefter der kun er født et barn af ugifte Anna B. i huset hos smed Thomas C. i Godthåb. Af vedlagte fødselsattest fremgår det at moderen ti-månedersdagen for nedkomsten opholdt sig i Gudumlund, Gudum sogn, hvorefter anmeldte fødsel vil være at notere i Gudum sogns ministerialbog.

Når det var sket, var det herefter Gudum sogneråd, der hang på eventuelle udgifter i forbindelse med det nyfødte barn, som herefter blev betragtet som hjemmehørende her, og altså var ”forsørgelsesberettiget” i Gudum sogn. På samme møde noteredes med tilfredshed, at en anden fødsel, fra efteråret 1907, nu var noteret i Ellidshøj-Svenstrups ministerialbog. Knap så sjovt var det nok, da sognerådet måtte notere, at der fra Buderup-Gravlev sogneråd:

... forelå begæring om notering i herværende kirkebog af et af ugifte Jensine K. H. den 18. oktober forrige år fødte pigebarn. Da der foreligger gyldige beviser for at moderen ti-månedersdagen før nedkomsten opholdt sig i Hæsum, Ø. Hornum sogn, bliver anmeldte fødsel at notere i Øster Hornum sogns kirkebog.

Sådanne sager gav som nævnt anledning til mange tvister sognerådene imellem. De udgifter man kunne tørre af på andre, slap man jo selv for.

Nibevej mod nord med Brugsen, forsamlingshuset, fattighuset og mejeriet ca. 1905

På samme måde kunne det give kamp til strengen, når det skulle fastslås, hvilken kommune, der skulle lægge ud for alimentationsbidrag (børnepen­ge) indtil barnefaderen selv kunne betale – eller indsættes til afsoning af beløbet i fx Nibe arrest, hvilket skete i en del tilfælde, hvis man altså fandt frem til vedkommende. En del sager ses gennem årene afsluttet på den måde, at barnefaderen sandsynligvis var stukket af til Amerika og derfor hang kommunen på regningen.

Plejebørn

Hvis en enlig mor ikke magtede at tage vare på sit barn, kunne barnet komme i pleje hos en plejefamilie. For at kunne blive anerkendt som pleje-

familie skulle man godkendes af det stedlige plejetilsyn. I løbet af 1908 blev fire familier godkendt og en femte fik godkendelsen forlænget. Samtidig ses, at lønnen for at have et plejebarn var 20 kr. for et år.

Institutionsanbringelser

Var det gået helt galt for et barn under opvæksten, kunne vedkommende sendes på en opdragelsesanstalt, fx Flakkebjerg og Sandrupgård. Var der derimod tale om ”åndssvage” blev de anbragt på ”Den Kellerske Anstalt” i Brejning på sydsiden af Vejle Fjord. Fra Øster Hornum sogn ses at to personer i 1908 var anbragt her. Disse udgifter deltes mellem kommunen og amtet, der refunderede en fjerdedel af beløbet, nemlig 258,06 kr. dækkende et års udgifter. En af de to døde i årets løb og en regning på 82,60 kr. for kiste og hjemsendelse betaltes af sognerådet uden bemærkninger.

Aldersunderstøttelse

For at få et indtryk af omfanget af aldersunderstøttelsen opregnes her de noterede sager: Niels P. fra Volstrup fik sin aldersunderstøttelse fordoblet fra 4 kr. til 8 kr. om måneden. I en refusions­ sag får en kvinde forhøjet sin aldersunderstøttelse til 7 kr. om måneden. Husmand Oluf. P. fra Guld­ bæk fremsendte en begæring om aldersunderstøttelse og begrundede ansøgningen med svækket arbejdsevne og mindre godt helbred. Han bevilgedes 6. kr. om måneden. Arbejdsmand Thomsen fik af Aalborg byråd bevilget 12 kr. om måneden og et beløb på 25 kr. som en begyndelse. Da han hørte til i Øster Hornum sogn, måtte sognerådet betale uden at kny. Det samme var tilfældet da Aalborg byråd forhøjede Niels Christensens aldersunderstøttelse til samme beløb. Om Aalborg byråd i det hele taget bevilgede højere aldersunderstøttelse end sognerådet i Øster Hornum er ikke til at sige generelt, men noget kunne tyde på det, da også S. Attrup herfra fik en forhøjelse fra 15 kr. til 18 kr. om måneden og arbejdsmand S. Nielsen fik en forhøjelse fra 14 kr. til 18 kr. om måneden. Den lokale A. Andersen fra Volstrup fik en forhøjelse fra 10 kr. til 14 kr. om måneden og en enke, ligeledes fra Volstrup, fik bevilget 5 kr. om måneden. De højere understøttelsesbeløb i Aalborg kan enten ses som tilfældigheder, som udtryk for højere leveomkostninger i byen end på landet eller som en bevidst politisk handling.

At der også blev bevilget betaling for sygehusophold ses af en beslutning sognerådet tog 14. november:

Husmand Jens Jensen Aalborg, søn af aldersunderstøttede Søren Jensen Aalborg af Volstrup med­ deler at hans gamle fader er meget syg og mener at et ophold på et sygehus vil være ønskeligt, også efter lægens udsagn, da sygdommen er af den art at lægehjælp er nødvendig daglig. Det vedtoget at betale et eventuelt sygehusophold for Søren Aalborg.

Sygekasser

På samme måde som der bevilgedes penge til sygehusindlæggelse af aldersunderstøttede, blev også medlemmer af sygekasserne hospitalsindlagt på sygehuse eller sanatorier på det offentlige regning, men også det kunne få en ende. Det ses fx af en sag, hvor ”M. O. Jensen er indlagt på sanatorium

på sygekassens regning, men sygekassens forpligtelse er til ende og kommunen har fortsat betalt den". Også andre nød godt af sygekasseordningen. Det ses således at en husmand bevilgedes dagpenge i 16 uger "så vidt hans tilstand forbliver uændret". Foruden medlemskontingent ydede sognerådet også et tilskud til sygekassen. For regnskabsåret 1908/09 beløb det sig til 125 kr. Der var med andre ord tale om en ordning der både indeholdt et forsikringselement, men også indebar offentlige ydelser uden tab af dele af de borgerlige rettigheder.

Fattighjælp

Faldt en person udenfor reglerne om alderdomsunderstøttelsen eller sygekasser, var der kun fattighjælpen tilbage med alt hvad det indebar. Hjælp kunne ydes som kontanthjælp, hjælp i form af naturallier eller som beboer af sognets fattighus.

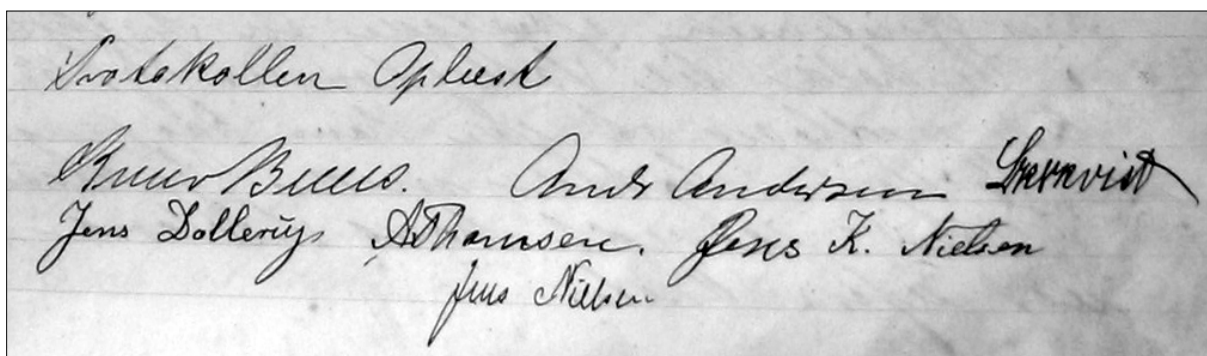
J. Christensen fik således en hjælp i form af en halv tønde kul og ny forsyninger "med passende mellemrum så længe vinteren varer". Andre blev tildelt et par træsko i ny og næ, mens andre igen fik et mindre pengebeløb stillet til rådighed. Ikke så sjældent blev ansøgninger om hjælp afslået og i mange tilfælde af den kategori var der tale om refusion sognerådene imellem, hvilket ind i mellem voldte adskillige kvaler og mange møder inden sagerne var afgjort. Et tilskud til en enkes søns lærlingeadannelse blev der også råd til. Fra samme kasse ydedes i enkelte tilfælde begravelseshjælp, men her havde fortabelsen af dele af de borgerlige rettigheder vel ikke den store betydning.

Fattighuset

Fattighuset kort før det blev revet ned

Var problemerne vokset en person helt over hovedet var der snart kun fattighuset tilbage. Fattighuset var et ikke særligt stort hus, inddelt i små lejligheder. I perioder boede der temmelig mange mennesker i alle aldersklasser i huset. Husets oprindelse fortæller sig tilbage i de lokalhistoriske tåger, men det må formodes, at det første af slaget blev bygget midt i 1800-tallet. Det oprindelige hus brændte i efteråret 1899 og der blev opført et nyt i løbet af sommeren 1900, beliggende på samme adresse, nemlig lige syd for Bydammen. Huset blev bygget 21 alen langt og 12 alen bredt og stod frem til slutningen af 1960'erne, hvor det gik under navnet "Kommunehuset" og fungerede som udlejningsbolig.

Sammenfatning

Generelt ses at sagsmængden for det sociale område steg markant fra 1883 til 1908. Samtidig ses, at hjælpen nu stort set udbetaltes i kontanter, og at mængden af sager hvor folk fik tildelt decideret fattighjælp var vigende på bekostning af de mere værdige former, nemlig alderdomsunderstøttelse og hjælp fra sygekassen.